

DREVESA UMIRAJO STOJE

Saša Vuga

Noč je bila zvezdna in na desni od steze, ki se je vila po prevalu, se je dolina raztezala v temo kot črn grob.

Prvi je previdno stopal narednik, ki je stiskal v roki puško, med zobmi pa ugaslo pipico. Za njim je hodil in spal nizek mladič, ki je bil videti v širokem vojaškem jopiču napihnjjen in bolan in smešen. Četrtni se je opotekal po kamenju bledikav in širokook Sicilijanec, ki ga je žulilo trdo usnje, katerega ni nikdar bogvekakako cenil, ker je raje hodil bos. Peti se je oprezno pomikal visok, plečat Sardinec, ki si je bil zataknil čepico za pas in je njegova razviharjena pričeska spominjala na grivo podivjanega žrebeta, ki so ga bili vzeli iz visokega trsja, pa se sedaj malo jezi, malo pa hrepeni po valujoči zeleni odeji in vetrovnem nebu.

Sli so počasi, bili so videti gotovi in skoraj močni, in še tako večče oko ne bi uganilo, da jih neizmerna noč za hrbtom in brenččča tišina, iz katere so hodili in so jo korak za korakom puščali za seboj, navdajata z nekakšnim čudnim trepetanjem, ki je več kot strah, ker strah lahko zgrabiš za rogove in izstreliš vanj redenik nabojev, noč pa je temna in odmevajoča in ti lahko zdaj zdaj izza grma zasadi nož v zatilje, ali pa ti zdrobi goltanec s tenko žico, razpeto od hrastiča do hrastiča.

Tretji po vrsti od narednika je stopal Marko. Bil je najrevnejši med njimi, ker se je bal noči, ki bo prinesla dan. Imel je komaj dvašest let in silno neprijetno mu je bilo, da so ga bili ujeli in mu z jeklenimi lisicami zvezali roke na hrbet, ga potisnili medse in ga gnali po stezi, ki mu je razjedala noge in dušo.

Vojaška postojanka je bila še daleč. Dobro jo je videl v domišljiji: stala je ob skali in je bila poslikana z zelenimi listi in na njeni ravni strehi je iz nanošene zemlje poganjalo osmojeno zelišče, poganjalo zato, ker so mu bili ukazali, naj pač raste tamle na strehi, ker je takó bajtica bolj skrita.

Marko jo je bil vsakikrat izsledil: najprej se je ozrl proti njej, potlej je legel v skale in grmičevje in pogledal, če morda ne piha iz kakšne razpoke mrzli in črni gadji gobček, potlej šele si je podprl glavo z rokami in zapičil oči v tista nizka, okovana vrata, ki so bila podobna samostanskim, ker je na njih zijala strelna lina in so bila iz hrastovine. Natanko je poznal življenje tistih dolgočasenih ljudi pred vrati: najprej so posedali na klopi in pili bevando in s starinskim daljnogledom

opazovali dolino tostran in dolino onstran meje. Potlej so se nekateri zdehaje zavlekli skozi vrata, drugi pa so iz prsnih žepkov potegnili kvarte in so sedli na klop in zakvartali. Potlej je po grebenu prišla patrolja, ki je imela razbolele noge, in je odložila puške in je potopila razkrečene prste v škafce z vodo in je opazovala, kako tisti na klopeh zamišljeno strmijo v kvarte, in je potlej zacmokala z nogami po vodi in segla po makaronih, ki je čeznje plavala paradižnikova polivka in se je na njih topil rumenkasti parmezan. Ure so tekle in ko je na jugoslovanski strani zatrobentala graničarska trobenta in so se s planšarij oglasili kravji zvoncei in je od oddaljene cerkvice prišlo večerno zvonjenje, so iz bajtice prilezli tisti, ki so se bili naspali, zajeli so prgišče vode iz škafcev, se umili in napili, si opasali jermenje z nabojnjačami, se obuli in pokrili in zakadili v večer in čakali, da se bo vrnila patrolja. In ko se je patrolja upehana ustavila pred klopmi, so naveličano segli po puškah, pomahali z roko in odšli v gosjem redu po stezi, ki se je vzpenjala ob udorih in globačah in so ob njej stali beli obmejni kamni in rasli divji in skrotovičeni hrastiči in dreni in bori.

Vsak dan si lahko izza kamenja opazoval te uspravajoče prizore. In ko je za odhajajočo patroljo padel zastor noči, si se kot tatinska lisica natanko trideset korakov od postojanke splazil čez mejo in se tam oddahnil, ker je pod grebenom stala graničarska koča, kjer te je z nasmejanim in od dolgočasja zamaščenim obrazom čakal plešasti doktor. Z medvedjo šapo te je mahnil po hrbtu in ti je med zobe potisnil aluminijast dulec čutare in si moral potegniti iz čutare, ker je bil konjak in ker je doktor pil konjak in bi ga lahko užalil, če ne bi pil konjaka. Potlej je nagnal graničarje iz sobe, zapahnil vrata, te potisnil na stol, odprl srebrno cigaretnico in vprašal:

»No, dečko, kako je šlo?«

In ko si se ti davil s konjakom, ki je bil hujši od gadje sline in te je opekel od zob do popka, si je doktor prižgal med mesnatimi šobami dve cigareti hkrati in je eno položil na pepelnik, iz druge pa zakadil, in sedaj čisto resno in skoraj zavzeto pobaral, gledajoč z enim očesom dim, ki se je sukljal pod okajeno tramovje, z drugim očesom pa tebe, ki si vlekel izpod srajce malhico iz povoščenega platna, natlačeno s papirji:

»No, dečko, si prinesel, kajne?«

In je vedel, da si prinesel, ker je vedel, da je pot slinasta in zoprna in da jo preskoči in prehodi le tisti, ki ima kaj prinesiti, ker če bi nič ne prinesel, bi lahko mirne duše še naprej kadil za osteklenelo mizico v Trabuževi kavarni v Gorici, kjer je na rdečerumeni steni visel bel lepak z oslovskimi ušesi in kjer je pisalo:

»Do 1950. leta bomo imeli najmanj pet milijonov bajonetov!

Mussolini.«

Pravzaprav je čudno, da ga še niso pretipali. Segli bi mu za srajco in bledorumena malhica bi jim padla v roke in bi jo stisnili med prste in bi zavriskali od veselja, kot vriskajo napiti vojščaki, ki se vračajo domov in obmetavajo s pomarančami in pistači skisane in objokane vlačuge na postajališču...

Morda pa ga imajo za tihotapca in ga bodo izročili financarjem, da jim bo pokazal morebitno skladišče pod grmičevjem, z vrečkami kave in zelenimi »Morava« in s kremenčki v rdečih prosojnih zavitkih. Morda ga pa res imajo za tihotapca in nekam dobro je, če ga imajo za tihotapca, ker tihotapci opravijo z brentico klofut in z dvema mesecema zapora, d r u g i p a...

Kakó čudno vsakdanje jim je padel v roke! Kakó otroško neumno si je zadrnil zanko okoli vratu in kako zoprne so lisice, ki te grebejo v hrbtenico in ti razjedajo zapestja.

Tako običajni so mu bili tisti prizori, da niti ni sledil patrolji, ki je zdehaje odšla izpred postojanke. In je mislil, da je odzdehala naprej in ji niti ni sledil z očmi, ker mu je domišljija naslikala tiste štiri zelene hrbte, kako sleherni dan odhajajo po stezi, in ker ni videl, da se je patrolja ustavila pri treh hrastičih in so se vojaki spogledali, ker je ob drevesih bilo nekaj mahu, in so potlej položili puške na tla in so se oprli na roke in se spustili v mah in so se udobno razpotegnili po njem in se molče in še vedno zaspano zazrli v sonce, ki je z bledikastim sojem umiralo tam daleč nad morjem, in v meglo, ki se je kot bela pena vlekla po soteskah. In ko je dan potisnil sonce v morje, je prišla noč in prižgala zvezde, da bi patrolja pametno in varno hodila po stezi in da bi on zlahka priletel naravnost pod medvedjo šapo dobrodušnega doktorja, ki bi prižgal cigareti med šobami in se križem zagledal vanj in v dim pod starim stropom.

Potegnil se je izza svojih kamnov in se je sključen odtihotapil proti prevalu in se je smejal, ker se mu je izgubljena mravlja podila po vratu in se potlej brezglavo zakadila pod srajco in se izgubila na hrbtu in ga vgriznila v svojem malem besu in padla do pasu, kjer jo je zmčkal s prsti, ker se je bil nenadoma naveličal njenega beganja in ker je pred seboj zagledal štiri vojake in njihove puške in mirne in puščobno razpotegnjene obraze. Nekaj časa so se gledali in on je pokimal z glavo v pozdrav, ker ni verjel svojim očem. In eden od vojakov mu je pomahal z roko, ki je nosila medeninast prstan, in je roka omahnila na mah in se potem bliskovito zavedela in se je tudi Marko

bliskovito zavedel in je še videl, da je na medenini upodobljena gola devica in da stane tak prstan na sejmu svetega Andreja dve liri in petdeset čentezimov, in če se ti dá, lahko barantaš in se kregaš z branjevko, ki ima najbrž raka, ker se ji ob nosu vleče rdečkast madež, in potlej dobiš prstan za liro petinsedemdeset in greš naprej med stojnicami in branjevka kriči in toži, da si jo uničil, ker si jo zapeljal, da ti je dala za liro petinsedemdeset, in ti si vesel in ne veš, da bo roka s prav takim prstanom nekoč segla po puški v mahu in da bo prav tak glas, kot ga je imela zanemarjena in brezzoba branjevka, zadihana, jezen in poln začudenja rekel, ko boš hotel oditi:

»Stoj!«

In ko se boš hotel pognati, bo glas zakričal:

»Stoj, streljal bom!«

In bi takrat dal sto prstanov in pet branjevok, če bi s prevala poškopila strojnica kozavega graničarja Máteja, ki je imel otožne oči in ljubico blizu Niša in nezakonskega hajdučka in bogatega prijatelja Jovana, prekupčevalca s crknjenimi svinjami. Če bi tista strojnica vsaj hotela porositi, pobriti — — — kajti stvar je resna in zdaj je najbolje, da vzdignem roke in zaprem oči in stisnem kolena, da ne bodo trepetala, ker so tile vojaki preneumni, da bi videli, ko mi trepetajo kolena...

Steza se je vila v noč proti postojanki in Marko je vedel, da se čas izteka, in se je grizel, ker ni vedel, kako naj prestreže mivko, ki se vsipa skozi peščeno uro, in je gnetel in izstiskaval možgane in se jezil, ker so bili leni in skoraj mrtvi od otrplosti in jih je morila domišljija, slikajoč grozna platna krvi in mučenja in vrsto vojakov v zelenih čeladah, ki bodo na obmorskem strelišču — eni stoje, drugi kleče — nekam nežno nagnili glavo na les puške in pomežiknili z očesom in skrčili kazalec na petelinu, in ker se mu je zdelo neumno, da bi se mu kri iztekla v resno in drago primorsko zemljo, če pa je postojanka še daleč in če je še mogoče privleči možgane izpod domišljije, jih postaviti v pozor predse in jih vprašati, kaj storiti, kaj sedaj storiti.

Narednika se je nenadoma polotila dobra volja. Zavzdihnil je, se ozrl po Marku, ki je hodil s sklonjeno glavo, zapičil roke v žepe in zapel z lepim nizkim glasom:

»Serbi e Sloveni,
Croati e Bosniani
al primo sparo
alzaron le mani...«*

* »Ob prvem strelu / so Srbi, Slovenci, / Hrvati in Bosanci / vzdignili roke...«

Potlej je, prav tako nenadoma kot je bil začel, utihnil, in Marko, ki se je bil ob pesmi ozrl vanj, je čutil, da narednikove oči boljčijo v temo ko dva majhna žarometa, ki sta slepa od noči in ju je strah, ker sta slepa.

Vrsta se je pomikala naprej, nikamor se ji ni mudilo, stopati je bilo treba počasi zaradi globač in plazov, zaradi ostrega kamenja na stezi in zaradi tega, ker je v pisanem ukazu lepo in razumljivo stalo, da mora patrolja do polnoči trikrat prehoditi stezo, trikrat sem, trikrat tja, od čohaste postojanke do esastega ovinka, kjer je bilo za nizkim naravnim zidom vse polno človeških odpadkov in potrganih pisem, ki so se začenjala:

»Ljubi Moj kako sem Žalostna —«

Vojaki so imeli vsak svoje človeške potrebe in vsak svojo ljubico, le Sardinec je imel ženo, ki pa mu ni pisala, ker je bila nepismena, in mu je pred meseci vaški župnik pisal, da je rodila sina, in se je ona podpisala s ponižnim krščanskim križem...

Marka je v hipu spreletelo, da bodo šli mimo Golobjega brezna. Tako je debeli doktor krstil dolgi in strmo padajoči plaz, ki se je nekaj korakov pod stezo spuščal v dolino z gramozom in gruščem in z debelim, razsekanim kamenjem in s skalami, ki so težke stale ob strugi plazu kot sivolasi modrijani.

Do plazu je bilo komaj štirideset kratkih sicilijanskih korakov in nekaj je bilo treba storiti, sedaj, ko ga imajo še za tihotapca, ker bi bilo potlej teže, vedno teže, vse do obmorskega strelišča, kjer bi bilo najteže...

V duši se mu je nabiralo kot pred jokom in kolena so postajala vse bolj mehka in nenadoma jih je zgrabil krč in so se komaj še premikala, potlej so se spet omehčala, in ta igra kolen ga je utrujala in je skušal pozabiti na kolena in ko je bil še dvajset korakov od Golobjega brezna, si je živčno pritisknil lisice k hrbtenici in mu je bilo dobro, da ga je peklensko zaskelilo, ker je pozabil, da so kolena mehka.

Potlej je pogledal po vojakih, ki so hodili in oprezujé spali, in se je pognal vstran in se je čudil, kako lahko je, pognati se vstran, in je sklonjene glave planil na melišče. In vojaki so šli še nekaj korakov naprej in so potlej obstali, ko so zaslišali, da se je grušč vdrl in zahreščal pod njegovimi stopali, in so razburjeno sneli puške in so pomislili, da ne smejo streljati čez mejo, in je potlej narednik sprožil in so vsi sprožili in streljali v šum telesa, ki je z bosimi nogami vrelo po melišču nizdol.

Krogle so sikale okoli njega in zdelo se mu je, da krogle tulijo okoli ušes in da ni res, da krogle žvižgajo. Prelepo bi bilo, če bi krogle

samo žvižgale, žvižga gad in zeleni modraš in fant zvečer pod oknom. A krogle tulijo in tam zgoraj odmeva pokanje kratkih pušk in se sliši vpitje Sicilijanca, ki je najbrž legel na tla, ker se je zbal, da bo prišel jetnik po plazju spet gor in mu bo z ostrim kamnom izkopal široke oči in izbil zobe, drugega za drugim.

Kamenje se meli pod njegovimi bosimi prsti in to boli, pa naj kar boli, le da ga ne oplazi kakšna neumna krogla, sedaj na domači zemlji, in naj kamenje kar hrešči in vre in naj se le podira nizdol, nizdol...

Ustavilo ga je sunkovito in boleče, ko da bi mu iz teme neviden vojščak nastavlil helebardo na potni in sopeči trebuh. Sunek je bil oster in čutil je, kako se mu drenovo jeklo helebarde do ročaja zasaja v trebuh in kako mu trga drobovje in kako se mu je kri zlila po helebardí. Rad bi zgrabil to helebardo in si jo iztrgal iz drobovja. Pa so roke na hrbtu, v lisicah, in v njegovem trebuhu grize kavljasto drenovo deblo, ki so ga bili nabrusili kamni v viharnih nočeh, ko so se valili v dolino in jih je samo čakalo sredi melišča in se jim je upiralo in so ga lupili in ostrili in ga niso mogli uničiti, ker drevesa umirajo stoje, in kdor umira stoje, skoraj ne umre.

Zjutraj je sonce kot krmežljava rdečelasa devica prilezlo izza hribov in obsijalo rdeče oškropljeno melišče in osamljeno korenino, ki je na njej kot črv na trnku viselo mlado truplo z razsutimi lasmi, razrezanimi stopali in z uklenjenimi rokami.